

lag een vrouw met twee kinderen uitgehongerd op de knieën te smeken, ook mee te mogen eten, al waren zij geen klant.¹

Dezelfde dagboekschrijfster twee weken later (Nieuwjaarsdag): 'Zo juist kwam er iemand aan de deur die vroeg aardappelschillen om op te eten.'² Het was de eerste keer dat dat gebeurde. Ook de laatste? Wij betwijfelen het. Zoals wij al weergaven, waren er in Heemstede gegoeiden die de minieme rantsoenen trachtten aan te vullen door elke dag woningen langs te gaan waar, naar zij wisten, de aardappelschillen niet werden opgegeten. Men bereikte in de hongerwinter telkens opnieuw een stadium waarin gedacht werd: erger kan het niet – en dan werd het toch nog erger.

Dit alles betekende niet dat het gehele leven in een doffe somberheid wegzonk. De Rotterdamse arts Mees schreef op 21 februari dat de stemming van de vrouwen die in lange rijen bij de uitdeelposten van de centrale keukens stonden te wachten, 'vaak wonderbaarlijk goed' was; 'men lachte en schertste, terwijl er zo nu en dan eens iemand van zijn stokje ging... Met humor en gelach praatte men over het eten' (namelijk over de bar slechte kwaliteit) 'en er werd vaak de spot gedreven met iemands vermagering en met het knorren van zijn maag. Maar de laatste tijd' (de tweede helft van februari dus) 'vermindert die opgewektheid toch wel en de stemming wordt steeds gedrukker.'³ Geen wonder: waren de rantsoenen in januari al ontstellend klein geweest, in februari werden ze nog kleiner. 'Dikwijls zag men' (wij geven opnieuw een observatie uit Rotterdam weer) 'buiten de deur van de uitdeelpost dat sommige mensen hun honger niet langer konden bedwingen en op straat reeds de soep gulzig naar binnen slurpten' (dan was ze ook nog niet koud geworden). 'Eens, toen men bij het binnendragen van een gamel een weinig morste, zag men enkele hongerige voorbijgangers die zich op de grond lieten vallen en als honden de soep van de stoeprand likten.'⁴

Over de hongersnood en zijn gevolgen, met name op medisch gebied, hebben wij straks meer te schrijven; wat wij hier willen onderstrepen is dat die hongersnood bij de stedelingen meer en meer het bestaan bepaalde, uiterlijk en innerlijk: *uiterlijk* omdat de korte winterdag zijn voornaamste inhoud vond in datgene wat met de voeding te maken had (de dagelijkse tocht naar de uitdeelposten van de centrale keukens of, als

¹ M. E. H. Sandberg-Geisweit van der Netten: *Het groeide. Veranderingen in de tijd waarin ik leefde. Herinneringen*, dl. II (1956), p. 33. ² A.v., p. 34. ³ H. Mees: *Mijn oorlogsdagboek*, p. 583. ⁴ M. Koster: *Honger in Rotterdam (winter 1944-'45)* (z.j.), p. 19-20.